

Halal Qida Standartları və İslam maliyyələşməsi - Qarşılıqlı əlaqə və perspektivlər.

Fuad Ağayev
Halal Konsaltinq Qrup

Müasir dövrün aktual və inkişaf edən mövzularından biri də İslam maliyyələşməsi, “Halal” qida və ümumilikdə “Halal”konsepsiyasının özüdür. Bəs bu konsepsiyanın özü nə dən ibarətdir və bu ad altında formalaşmış baxışlar, normalar necə başa düşülməlidir. Mövzunu daha yaxşı anlamaqdan ötrü qısaca bəzi terminlərin mahiyyətinə diqqət yetirək.

“Halal” sözü özü İslam dininə məxsus termin olaraq, hərfi mənada “icazə verilən” mənasına gəlir. Qeyri-ərəblər üçün adətən “Halal” sözü daha çox qida və ərzaq məhsulları ilə əlaqədar olaraq işlədilir. Lakin Ərəb dilinin özündə “Halal” sözü icazə verilən bütün hərəkət və davranışları, geyim tərzini, danışmaq tərzini, maliyyəni və sairəni əhatə edir. Həmçinin qərb ölkələrində də “Halal” termininə müsəlmanların qida qaydaları kontekstindən yanaşılır, xüsusən də ət və ət məhsulları nəzərdə tutulur.

Əslində isə konsepsiyanın özü müsəlmanın həyatının İslam qaydaları ilə tənzimlənən bütün aspektlərini nəzərdə tutur. Bu konsepsiyaya bütövlükdə tam bir sistem kimi yanaşılmalıdır və sistemin hər hansı bir elementi çatışmırsa, təbii ki, bunu təkamil sistem adlandırmaq olmaz.

Sözsüz ki, “Halal” konsepsiyasının əsas mənbəyi müqəddəs kitabımız “Qurani-Kərim” və hədislərdir. “Halal” konsepsiyası ilk növbədə Allah-Təalanın və Məhəmməd peyğəmbər(ə) icazə verdikləri deməkdir. Bir necə nümunəyə nəzər salaq:

“Ey insanlar! Yer üzündəki qidaların təmiz, halal olanlarını yeyin, Şeytanın izi ilə getməyin! Həqiqətən, o (Şeytan) sizinlə açıq-aşkar düşməndir” (2:168).

“Riba (sələm, faiz) yeyənlər (qiyamət günü) qəbirlərindən ancaq Şeytan toxunmuş (cin vurmuş dəli) kimi qalxarlar. Bunların belə olmaları: “Alış veriş də, sələm kimi bir şeydir!” - dedikləri üzündəndir. Halbuki Allah alış-verişi halal, sələm (faiz) almağı isə haram (qadağan) etmişdir” (2:275).

Hər iki ayədən göründüyü kimi Halal tək qidaya deyil, maliyyəyə, ticarətə də aiddir.

Müasir dövrdə Halal konsepsiyası İslam qanunlarının şərtlərinə uyğun şəkildə hazırlanmış məhsul və xidmətlərə istiqamətlənmişdir. Məhsul və xidmətlər dedikdə maliyyə, sığorta, qida, kosmetika, turizm və sairə sahələrlə əlaqədar məhsullar başa düşülür.

Hal-hazırda İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) 57 üzvü vardır. Dünya üzrə müsəlmanların sayı 1.8 milyard olaraq qiymətləndirilir. Halal İqtisadiyyatın həcmi 2013-cü ildə 3.5 trillion dollar təşkil etmişdir. Bu rəqəmin 2018-ci ilin sonuna 6.4 trillion dollara çatması planlaşdırılır. Bu rəqəmin 634.6 milyard dolları yalnız halal qidanın payına düşür ki, bunun da əsas hissəsi müvafiq olaraq Halal Turizm və İslam maliyyələşməsinin hesabına formalaşır.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, dünya üzrə yəhudilərin sayı 2013-ci ilin məlumatına görə 15 milyon olmuşdur. Dünyada 100 minə yaxın Koşər məhsulları üzrə sertifikat almış supermarket şəbəkələri mövcuddur. Koşər standartlarına uyğun məhsullar 100 milyardlarla dollarla ölçülür. Son araşdırmalar göstərir ki, ABŞ-də cəmi 15 faiz yəhudi Koşər standartlarına uyğun hazırlanmış məhsullardan istifadə edirlər. 55 faiz ABŞ əhalisi ona görə Koşərdən istifadə edir ki, o daha təhlükəsiz və təmiz qida hesab olunur. 38 faiz ABŞ əhalisi isə vegetarian qidalarından istifadə edir. ABŞ-də bir halal sertifikatlaşmadan keçən məhsulun müqabilində 86 Koşər sertifikatı almış məhsul mövcuddur. Müsəlmanlar il ərzində ABŞ-də 16 milyard dollar Koşər məhsullarına pul xərcləyirlər.

Ancaq bütün bunlara baxmayaraq İslam maliyyələşmə qurumları və vasitələri hələ ki, halal qida sənayesində xüsusən kiçik və orta müəssisələrdə aparıcı rol oynaya bilməyib. İslam

dini elə bir dindir ki, onu hissəli deyil tam (bütöv) şəkildə qəbul etmək lazımdır. Son araşdırmalar göstərir ki, qida sektorunda halal standartlara uyğun fəaliyyət göstərən kiçik və orta bizneslərin yalnız 15-20 faizi İslam maliyələşməsindən istifadə edir. Əsasən kiçik və orta biznesin təmsilçiləri Halal standartlara və normativlərə uyğun məhsul istehsalı dedikdə, yalnız qida zəncirinin mərhələlərinin İslam şərtlərinə uyğun formada qurulmasını başa düşürlər. Lakin, həmin kiçik və orta bizneslərin təmsilçilərini götürdükləri kreditlər, faiz dərəcələri, ödədiklər və ya lizinq vasitəsi ilə əldə etdikləri avadanlıqların hansı prinsiplərə əsasən götürüldüyü maraqlandırmır. Bu zaman məntiqli bir sual meydana çıxır. Bəs nəyə görə halal məhsul istehsalçıları tamamilə halal təchizat zənciri yaratmırlar? Niyə görə ilkin biznesin başlanmasından tutmuş, kreditlərin alınması və son qida məhsulunun çatdırılmasına qədər olan bir proses eyni İslami dəyərlərə əsaslanmır?

Təəsüflər olsun ki, bu tip müəssisələr və tədqiqat institutları yalnız istehsal edilən məhsullar üçün kriteriyalar formalasdırıblar. Eyni sual islam maliyyələşməsi ilə məşğul olan institutlara da aiddir.

Məsələn, gəlin baxaq İslam maliyələşməsi xüsusən bankçılıq sektoru kiçik və orta biznesi hansı şərtlər daxilində maliyələşdirirlər. İslam bankçılığında müştəriyə qoyulan əsas kriteriyalar əsasən aşağıdakı kimidir:

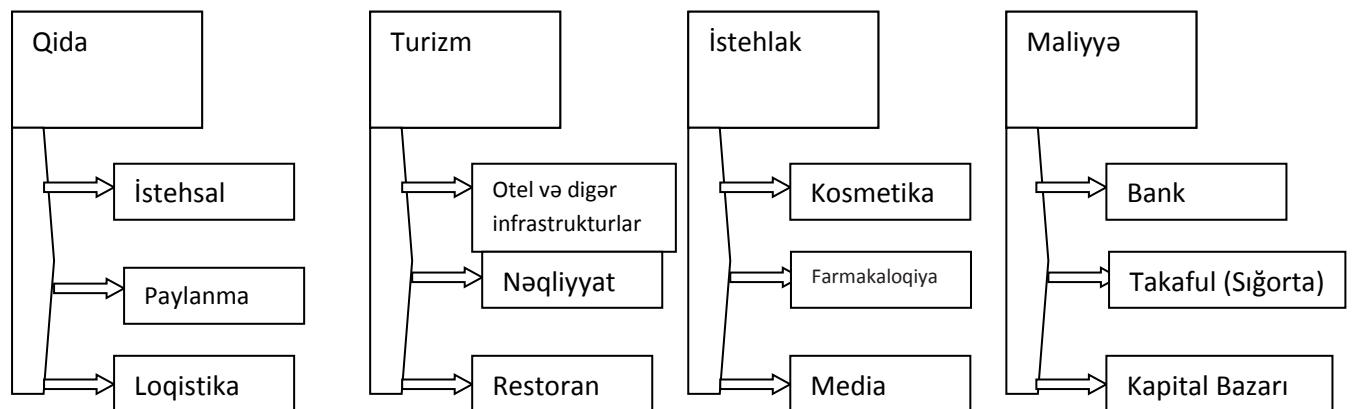
- 1) Donuz və onunla əlaqədar biznesin maliyələşdirilməməsi
- 2) Alkaqollu içki biznesinin maliyələşdirilməməsi
- 3) Kazino və qumar biznesinin maliyələşdirilməməsi və sairə.

Amma bu günkü qida sənayesi çox mürəkkəb bir formatdadır. Xüsusən qida qatqılarının çoxluğu və onlardan hansının halal mənşəli olub olmaması, eləcə də heyvan kəsiminin hansı formada aparılması çox mürəkkəb bir məsələyə çevrilmişdir. Bütün bu adı çəkilən sahələrin ciddi şəkildə audit olunmasına və sertifikatlaşdırılmasına ehtiyac vardır. Halal sertifikatı olmayan qida sənayesinin, fabrik, restoran və sair müəssisələrin İslam maliyyəsi ilə təmin edilməsi artıq şübhəli məsələ hesab edilməlidir. Çox təəsüf ki, hal-hazırda İslam bankçılığı və sığortası ilə məşğul olan institutlar, halal sertifikatın olmasını məcburi kriteriya kimi öz şərtləri siyahısına daxil etməyiblər.

Bütün bunlardan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, İslam maliyyələşməsi və Halal Qida standartları, eləcə də Turizm sektoru arasında koordinasiya əlaqələri zəifdir və burada müəyyən boşluqlar vardır.

Bəs problemin həlli yolları və perspektivləri nədən ibarətdir. Müəyyən təkliflər əsasında bu prosesi sürətləndirmək olar. Məsələn,

1) Şərti olaraq sahələri ilk növbədə təsnifatlandırmaq

Bu cür və buna oxşar təsnifatlaşdırma ümumi mənzərəni daha da konkretləşdirməyə xidmət edə bilər ki, bu da öz növbəsində hər bir istiqamət üzrə gələcək planların və fəaliyyətlərin daha dəqiq şəkildə icra edilməsinə səbəb olar.

2) Hər bir istiqamət üzrə mövcud olan standart və normativlərin bir-birinə yaxınlaşdırmaq və əlaqəli şəkildə təkmilləşdirmək.

Hal-hazırda bu istiqamətlərin ayrı-ayrılıqda müəyyən standartlara və normativlərə malik olmasını görə bilərik. amma qarşılıqlı şəkildə orta qriteriyaların azlığını müşahidə etmək olar.

Ümumiyyətlə qlobal halal iqtisadiyyatı şəriət prinsiplərinə əsaslanan biznes müəssisələri formalaşdırır. Baxmayaraq ki, halal dedikdə ilk növbədə İslam dini yada düşür amma unutmaq lazım deyil ki, halal iqtisadiyyatın formalaşması ümumən qlobal şəkildə dünya iqtisadiyyatı üçün faydaları var. Nəticə etibarilə İslam dəyərləri də ümumbəşəri dəyərlər olduğu üçün halal məhsul və xidmətlər qeyri-müsəlman istehlakçıları üçün də cəlbedicidir. Bu tendensiya son dövrlər qlobal şəkildə inanc, etik və sosial-ictimai dəyərləri fonunda artmaq üzrədir. Bütün bunları nəzərə alaraq ayrı-ayrı sektorlarda standartları təkmilləşdirən zaman digər sektorların da nümayəndələrinin iştirakını təmin etmək məhsuldar nəticələrə gətirib çıxara bilər.

3) Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi.

İƏT-ə yə üzv olan 57 ölkədən bəzilərinin çıxmaq şərti ilə digər ölkələrdə İslam maliyyələşməsi, Halal qida standartları və sertifikatlaşdırma və sairə istiqamətlər qanun səviyyəsində tənzimlənmir. Yalnız pərakəndə şəkildə və hansısa digər dövlətlərin hazırladığı normativlərə əsaslanır. Bu isə bir sıra problemlərə gətirib çıxarır. Nəzarət və tətbiq mexanizmlərində boşluqlar əmələ gətirir. Hər bir ölkə bu sahədə qanunvericilik bazasını genişləndirib təkmilləşdirsə çox sürətli və müsbət nəticələr əldə etmək olar.

4) Halal zəmanət sisteminin yaradılması.

Yuxarıda təsnifatlaşdırdığımız kimi, həmin sektorlarda fəaliyyət göstərən hər bir müəssisənin öz daxilində halal zəmanət sisteminin yaradılması məqsədəuyğundur. Belə ki, bu sistem yalnız istehsal edilən məhsul və xidmətlərə deyil, eləcə də idarəetməni, resursları və digər məsələləri özündə əks etdirməlidir. Bu cür daxili sistemlərin yaradılması nəinki müəssisələrin bir-biri ilə əlaqələrini həmçinin sektorlar arası əlaqələrin də yaxınlaşmasına təkan verəcək. Bu cür daxili sistemlərin yaradılması dırnaqarası desək, hər kəsin eyni dildə danışmasına və bir-birinin problemini asan başa düşməsinə gətirib çıxaracaq.

Bu təkliflərdən nəticə çıxararaq görürük ki, İslam maliyyə institutları halal sistem yaratmaq istəyən müəssisələri dəstəkləmək baxımından ümidverici imkanlara malikdirlər. Halal sənayedə fəaliyyət göstərən bizneslər digər sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr kimi maliyyə, risk menecment, kapital, kredit və sairəyə ehtiyacları vardır.

Bundan başqa İslam maliyyələşməsi xalis mənfəətləri məhsuldar investisiyaya çevrilməsində əhəmiyyətli rol oynaya bilər. İslam maliyyələşməsi və halal sənayenin qarşılıqlı əlaqəsi hər sektor üçün faydalıdır.

İslam maliyyələşməsi halal sektordakı müəssisələr üçün onların maliyyə boşluğunu tamamlayır və digər mənbələrdən maliyyələşmənin qarşısını alır. Bu halal istehsal müəssisələri üçün faydalıdır.

İslam maliyyələşməsi üçün işə ayırdıqları maliyyənin tamamilə halal kriteriyalar əsasında işləyən müştərilərə çatmasına yardım edir. Bu da öz növbəsində İslam maliyyəsində olan boşluğu tamamlayır.

Bütün bunları ümumiləşdirirək qeyd etmək lazımdır ki, bu sektorlarda fəaliyyət göstərən maraqlı tərəflər sinerji formatının yaradılmasını gücləndirməlidirlər və bu da öz növbəsində hər sektordakı bizneslər üçün faydalar gətirəcək. Bu cür əməkdaşlığın nəticəsi olaraq başdan ayağa İslam prinsiplərinə əsaslanan dəyər zənciri yaranacaq.

Əsas marqlı tərəflər bu cür işlərin həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliyi, maliyyə institutlarını, halal sertifikatlı müəssisələri həmçinin istehlakçıları da bu dəyər zəncirinə cəlb etməlidirlər. İstehlakçıların da bu zəncirə cəlb edilməsi alıcılıq qabiliyyətinin artmasına gətirib çıxaracaq.

İÖT təşkilatı çərçivəsində gələcəkdə bu təşkilata üzv olan 57 ölkə bu sahəyə diqqəti daha da artırmalıdır. Bu təşkilatın müvafiq strukturları səviyyələrində işlər daha da sürətlənməlidir.

Sonunda unutmayaq ki, “qarşılıqlı əməkdaşlıq və həmrəylik” İslam norma və prinsiplərindən biridir. Bu norma İslam dəyərlərində əsas yeri tutur. Müqəddəs kitabımız Qurani Kərimin Maidə surəsində ikinci ayəsinin sonunda deyildiyi kimi:

“Yaxşılıq etməkdə və Allahdan qorxmaqda bir-birinizə yardım edin. Günah işlər görməkdə və düşmənçilikdə bir-birinizə köməkçi olmayın. Allahdan qorxun. Həqiqətən, Allah şiddətli cəza verəndir” (5:2).

Ədəbiyyat və istinadlar

1. Qurani-Kərim
2. Əl-Mizan fi Tefsir-il Quran, Əllamə Təbətəbai
3. Halal Food Production, Mian Riaz, Muhammad Chaudry 2004
4. Halal Qida Standartları, Fuad Ağayev, Bakı 2011
5. Dünya Bankı, KFH Araşdırma Hesabatı
6. ASEAN, KFH Araşdırma hesabatı
7. www.ekonis-ukm.my
8. Beynəlxalq İslam İqtisadiyyatı Ölkələrinin Hesabatı
9. www.mifc.com